

УДК 39 (092) (477)

Леся Костюк

**НОВОРІЧНА ОБРЯДОВІСТЬ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.**

У статті на основі свідчень численних інформаторів авторка подає характеристики новорічної обрядовості, її структурних елементів та основних традицій святкування. Розкриває локальні особливості та визначає їх місце в загальноукраїнських традиціях. Показує, що збереглося і що відновлюється у другій половині ХХ – початку ХХІ ст.

Ключові слова: Східна Галичина, «водіння ведмедя», засівання, вінування, дівочі гадання.

Календарно-обрядова звичаєвість – важливий аспект життєдіяльності українства, адже обрядодії, прикмети та заборони окремих свят часто стають основою для ведення домашнього господарства, визначають добробут родини загалом чи передбачають зміну сімейного стану для неодружених. Свята зимового циклу відіграють важливу роль для українців, адже саме в цей час люди, впоравшись із польовими роботами, підводять підсумки минулого року, планують справи року прийдешнього. Маніпулятивна тактика позитиву реалізовується шляхом вірив магію слова, магію речей, а також дотримання системи заборон, що панують у соціумі. Розглянемо особливості новорічної звичаєвості мешканців Східної Галичини. Дослідження специфіки новорічного циклу обрядів галичан доносить до нас інформацію про історію світоглядних уявлень, морально-етичні норми, народного мистецтва, музики, народної хореографії, співу, теоретичне осмислення яких є одним з пріоритетних напрямів вивчення культури краю.

Метою статті є комплексне дослідження новорічної обрядовості галичан другої половини ХХ – початку ХХІ ст. із врахуванням динаміки світоглядних позицій мешканців регіону, зумовленої впливом глобалізаційних процесів сучасного соціуму. Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання низки завдань: методом польового дослідження зібрати й опрацювати етнографічні матеріали у мешканців Східної Галичини (Золочівського, Буського, Бродівського районів Львівської області), простежити та дати оцінку локальній специфіці новорічних обрядів галичан у системі загальноукраїнських традицій.

Порушена проблема знайшла відображення у студіях істориків та етнографів. Окремі аспекти цього питання висвітлено у працях таких науковців, Г. Бондаренко [1], С. Килимник [2], І. Ленша [3], котрі подають загальну характеристику новорічної обрядовості, проте лише поверхово згадують про досліджувану територію.

Важливі та цікаві відомості про різдвяно-йорданську обрядовість подають інформатори [4–13]. Цінність їхніх свідчень полягає в тому, що ці люди неодноразово були учасниками обрядів «Водіння Кози» або «Водіння Ведмедя», спалювання дідуха на Новий рік, засівання уранці на Василія.

На сучасному етапі новорічна звичаєвість у досліджуваному регіоні збереглася в окремих селах Золочівського та Буського районів (Львівська область). У інших регіонах Східної Галичини вона насамперед пов'язана із тим, що в цей день пошановують лише іменинників – людей, названих на честь святого Василя та вранці відбувається обряд засівання, маланкування мотивація котрих в основному пов'язана із магією родючості [1, с. 24].

Українці вірили, що у новорічну ніч відкривається небо і в Бога можна попросити, що завгодно. До цієї ночі, як і до свята Івана Купала, приурочені перекази про палаючі гроші та скарби. Дуже довго жила віра в те, що характер новорічного свята впливає на долю всього року. На цьому ґрунті сформувалися звичаї, обряди, заборони та обмеження, в яких яскраво відбився світогляд хлібороба, його невпевненість у завтрашньому дні, страх перед стихійними силами природи. За церковним календарем, 13 січня – день святої Меланії., що приходить разом із Василем-Місяцем сповістити господарів про прихід торжества (межі року) та справити гостини, які в народі так і називають – гостини Меланки. Цей звичай у досліджуваному регіоні сьогодні зберігся частково: святкування відбувається лише на площах великих міст або в будинках культури в сільській місцевості. Обряди Маланки символізували для східних галичан період осілого способу ведення господарства та циклічний круговорот часу, прихід нового аграрного року.

Свято Маланки бере свій початок ще з дохристиянських часів, коли українці вірили в богів Природи та мали анімістичний світогляд (вірили в духів та душу). За християнською легендою, Маланка – дочка знатних батьків, яка після заміжжя разом з чоловіком присвятила себе Богу. Подружжя поселилось у монастирі, а все своє майно віддало на благодійні справи: викуп полонених християн, спорудження церков [2, с. 87].

За давньою традицією, роль головного обрядового персонажу вечора «Маланку» грав хлопець, переодягнений у жіночий костюм (кертетка, спідниця, фартух, сорочка чоловіча), на голову пов'язують хустину. Основними атрибутами «Маланки», як стверджують в м. Глиняни (Золочівський район, Львівська область), є мітла або великий віник [4]. Про саму «Маланку» зазначають, що вона «добра господиня»: «на ополонці ложки мила, ложку й тарілку упустила. А як діставала – замочила шовковий фартух і просить: «Ой повій, вітре буйнесенький, висуши фартух тонесенький!» [12]. Фартух у стародавніх обрядових текстах українців (за висновками фольклористів) – це жіночий символ-оберіг. Також під час самого дійства «Маланка» постійно нишпорить по хаті, намагаючись поперекидати те, що лежить не в порядку, вимахує мітлою і «лякає» дітей. Інші ролі теж виконують переважно парубки. Лише в окремих селах Буського району (Львівської області) маланкують і дівчата.

Важливе місце у цьому обряді Маланки, як зазначав С. илимник, займають шлюбні мотиви [2, с. 90]. Масковані учасники розігрують кумедні сценки – інтермедії. У ряді сіл Східної Галичини ряджені волочили за собою плуг або його частину (цей звичай побутував до кінця 90-х років ХХ ст.). Традиційні карнавальні образи на Маланку сьогодні включають маски тварин – Кози, Ведмедя, Журавля, Бика, Коня, маски Діда та Баби. Саму Маланку зображають поганою господинею. Інші персонажі в цей час (Дід з Бабою)обнімаються і періодично посварюються, Циган нишпорить всюди і просить сала, Циганка ворожить, Ведмідь танцює, Коза грає на скрипці. Водночас демонструються сценки залицяння та весілля.

Репертуар обрядово-ігрових дій на сьогоднішній день залежить, як стверджують у с. Шпиколоси (Золочівський район Львівська область) від реакції господарів дому. На їх бажання, ритуал може проходити як у повному, так і в скороченому вигляді, причому повний сценарій відбувається на подвір'ї і в хаті, в другому – переважно у дворі [5].

У с. Словіта (Золочівський район Львівська область) молодь донині збирається для обряду «Водіння Ведмедя» (цей звичай притаманний тільки для цього села) [6]. Обов'язковими учасникам дійства виступають такі персонажі: Новий Рік, Старий Рік, Стрілець, Жид, Козак, Господар, Циган, Ведмеді. Зауважимо, що новорічна драма на кшталт «Меланки» розігрується напередодні Старого Нового року переважно у тих родинях, де є Василь або Василина.

Під час дійства учасники вітають господарів із Новим роком, бажають усього доброго. Якщо їх пускали до хати, то там молоді люди розігравали сценку. Після завершення костюмованої частини господар запрошує всіх до столу на частування.

Також у с. Великий Полюхів (Золочівський район Львівська область) досьогодні існують традиції ходити хлопцям дворами та знімати брами, в обійстях, де є неодружені дівчата або іменники Василі та Василини [7]. Такі традиції у с. Йосипівка (Буський район Львівська область) роблять на Щедрий вечір, а в більшості населених пунктів Золочівського району (Львівська область) на Андрія (13 грудня) [8].

Напередодні Нового року в с. Петричі (Буський район Львівська область) у господарстві виконують цілий ряд ритуальних дій виробничого характеру (господарська магія). Прийнято у цей день привчати до роботи молодих коней, котрих вперше запрягають. Ще одним звичаєм є ловити горобців та палити їх у вогні, попіл, що залишається, разом із насінням засівають у землю навесні, сподіваючись таким способом захистити поля від птахів [9].

Новорічна ніч, як і різдвяна, у східних галичан вважалася чарівною, бо з нею пов'язано чимало повір'їв та забобонів. Так, у с. Побужани (Буський район Львівська область) досі вірять, що у новорічну ніч «відкривається небо» і в Бога кожен може попросити, що завгодно. Селяни краю вірять, що вода у криницях в цей час перетворюється на вино [10]. Також перед Новим роком дівчата у багатьох селах Буського та Золочівського районів Львівської області до сьогодні ворожать на майбутній шлюб. Ці ворожіння нагадують обряди, що проводяться у по всій території Східної Галичини на свята Катерини та Андрія. Поширеними прийомами ворожінь було слухання різних звуків (гавкання собак, людських голосів); рахування тинів, котрий останній, таким буде чоловік – товстим або тонким, струнким або кривобоком, якщо кілочок сучкуватий, то буде непростий характер, без кори – бідняк, із корою – багатий, тощо. Крім того, дівчата рахували кілки, якщо в кінці тину залишалось непарна кількість кілочків (один, три, п'ять) – заміж дівчина цьогогоріч не вийде. Деколи розкинувши руки, охоплювали штахетини та лічили їх, приказуючи: «Вдівець – молодець»: на якій зупинялася лічилка, таким і буде суджений.

У с. Голубиця (Бродівський район Львівська область) дівчата виходили на вулицю та дивилися, яка із тварин першою зустрінеться: якщо пес (суджений буде лихим, а життя собачим), якщо вівця (тихим і сумирним) [13].

У ніч на Новий (Старий, як називають його галичани) рік, за твердженнями І. Ленши, мешканці досліджуваної території уважно слідкують за природою, щоб дізнатися яким буде прийдешній рік: «Якщо ніч проти Нового року тиха і ясна, буде щасливий рік для людей та худоби; якщо падає

м'який сніг, то на врожай, а коли тепло, то літо буде дощовим; якщо сонце весело зійде, то рік буде щасливим; якщо частина неба закрита хмарами, то тільки в цій стороні буде врожай» [3, с. 167].

Жителів с. Гута (Буський район Львівська область) існувало повір'я, що в переддень і на сам старий Новий рік не можна говорити слово «тринадцять», бо весь рік проведете в сльозах, якщо людина хворіла в цей день, то хвороба її буде переслідувати довго [11]. Також серед галичан побутує повір'я, що не можна цього дня давати та брати гроші в борг (весь рік проведете в боргах), якщо отримувати кошти, то будуть прибутки весь рік. Щодо народження дитини в новорічну ніч, то галичани по-різному визначали її долю (розумна, хитра, погано ладнає з людьми та нещаслива в шлюбі).

Зранку на Старий Новий рік (14 січня) у Східній Галичині діти ходять «сіяти». Перший посівальник, вірили галичани, приносить до хати щастя. Це сама людська доля ходить-бродить на Новий рік. Переважно засівати ходять малі хлопчики (рідше – старші чоловіки), котрих спочатку саджають на порозі, «щоб курчата висиджувалися», потім за стіл – щоб був достаток («щоб добре велося»). Якщо в хаті є дівчина «на виданні», то посівальника запрошували сісти, «щоб свати сідали» [1, с. 20].

Здавна у с. Гута (Буський район Львівська область) ще був звичай, що перед тим, як йти посівати до людей, хлопчики посівали дома й отримували від батька перший дарунок. При посіванні промовляли:

Сію, сію, посіваю, з новим роком Вас вітаю.
На щастя, на здоров'я,
На той Новий рік, що ледве я торбу до Вас приволік,
А в тій торбині яснії зорі,
Щоб Вам родила пшениченька в полі.
А в тій торбині місяць ясенський,
На Вашім столі хліб біленький [11].

Галичани вірять, що не можна посівати горохом, бо він виник зі сліз Матері Божої, і рядове посівання ним може спричинити сльози в родині. Негоже сіяти і гречкою, бо «бо заведуться блохи в хаті» або «буде суперечка».

Як стверджують у с. Голубиця (Бродівський район Львівська область) зерно після посівання заборонялося вимітати із оселі до вечора, лише можна було згрібати його в кут, щоб не ходити по хлібові [13]. До середини ХХ ст. в багатьох населених пунктах Золочівського та Буського районів (Львівська область) оселю не замітали від Різдва до Нового року. Все сміття підмітали до покуття, а ранком на Новий рік викидали за ворота і спалювали [4; 10].

Сьогодні, окрім домівок, на свято Василія у галичан прийнято засівати ще й робочі місця, офісні приміщення, салони автівок, навчальні аудиторії та класи, словом – усі приміщення, де перебувають люди, для того, аби облагородити цю місцевість на цілий рік, надихнути її позитивними побажаннями.

У с. Струтин (Золочівський район, Львівська область) підмічено звичай, згідно з яким перший засівальник повинен обмолотити макогоном сніп (дідух), що стояв на покуті від Різдва [12]. Це зерно давали курям – щоб краще неслися, або домішували до посівного зерна. Ця процедура носить виразний аграрно-виробничий характер. Після закінчення обрядових дій господарі пригощали посівальника, давали йому солодоші (до кінця 70-х рр. ХХ ст.), а сьогодні – певне грошове винагородження.

Слід відзначити, що у Східній Галичині побутує звичай на Василія засилати сватів, сподіваючись на добрі наслідки у Новому році. Також вранці в цей день в багатьох селах Бродівського району (Львівської області) спалювали дідух [13]. Галичани вірять, що дим від нього дуже корисний, бо забезпечує гарний врожай на наступний рік, оберігає сад від морозу, від шкідників та захищає родину від хвороб, саме тому перестрибували через нього. Після цього збирали попіл і висипали у город, де весною планували садити огірки – «бо з різдвяного попелу огірки родяться здорові, як коні, і рясні, як стерня на полі». Під час цього дійства обов'язково колядували.

Таким чином, традиційна новорічна обрядовість Східної Галичини ще до сьогодні зберігає основні складові, хоча під впливом сучасних глобальних процесів все більше втрачає первісні світоглядні уявлення. Традиції цього свята поєднують словесну, аграрну та побутову магії. Основна мета усіх новорічних ритуалів – забезпечити добробут родини, «прикликати» здоров'я та сприятливий рік для всіх її членів. В умовах українського відродження інтерес до вивчення та збереження традиційної обрядовості галичан надзвичайно посилюється і має перспективи для вивчення.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Г. Ходить Ілля на Василя // Людина і світ. 1992. № 1. С. 15–25. 2. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітлені. Вінніпег-Торонто, 1955. Т. 1. 356 с. 3. Ленша І. Новорічні свята // Наука і суспільство. 1992. № 12. С. 162–178. 4. Жарківський Михайло Степанович, 1967 р.н., житель м. Глиняни Золочівського району Львівської області, працівник Глинянської міської ради. 5. Вербінська Марія Яківна, 1960 р. н., жителька с. Шпиколоси Золочівського району Львівської області, вчитель Глинянської ЗОШ I–III ступенів. 6. Гнатів Василина Василівна 1979 р. н., жителька с. Словіта Золочівського району Львівської області, вчитель історії Словітської загальноосвітньої школи I–III ступенів. 7. Іванюк Надія Йосифівна 1948 р. н., жителька с. Великий Полухів Золочівського району Львівської області, пенсіонерка. 8. Мойсеєнко Ольга Євгенівна 1955 р. н., жителька с. Йосипівка Буського району Львівської області, пенсіонерка. 9. Домша Надія Іванівна, 1965 р. н., жителька с. Петричі Буського району Львівської області, медпрацівник. 10. Зеленюк Анастасія Іванівна, 1937 р. н., жителька с. Побужани Буського району Львівської області, пенсіонерка. 11. Пелех Галина Дмитрівна, 1967 р. н., жителька с. Гута Буського району Львівської області, директор початкової школи. 12. Бурдик Ольга Михайлівна, 1955 р. н. жителька с. Струтин Золочівського району Львівської області, пенсіонерка. 13. Прихарчук Марія Іванівна, 1984 р. н., жителька с. Голубиця Бродівського району Львівської області, вихователь дитячого садка № 57, м. Львів.

References

1. Bondarenko H. Khodyt' Illya na Vasylya [Elijah goes to Vasily]. Lyudyna i svit. 1992. # 1. S. 15–25. 2. Kylymnyk S. Ukrayins'kyu rik u narodnykh zvychayakh v istorychnomu osviteni [Ukrainian year in folk customs in historical light]. Vinnipeh-Toronto, 1955. T. 1. 356 s. 3. Lensha I. Novorichni svyata [New Year holidays]. Nauka i suspil'stvo. 1992. # 12. S. 162–178. 4. Zharkivskiy Mykhaylo Stepanovych, 1967 r.n., zhytel' m. Hlynyany Zolochivs'koho rayonu L'viv's'koyi oblasti, pratsivnyk Hlynyans'koyi mis'koyi rady. 5. Verbins'ka Mariya Yakivna, 1960 r. n., zhytel'ka s. Shpykolosy Zolochivs'koho rayonu L'viv's'koyi oblasti, vchytel' Hlynyans'koyi ZOSH I–III stupeniv. 6. Hnativ Vasylyna Vasylivna 1979 r. n., zhytel'ka s. Slovita Zolochivs'koho rayonu L'viv's'koyi oblasti, vchytel' istoriyi Slovit-s'koyi zahal'noosvitn'oyi shkoly I–III stupeniv. 7. Ivanyuk Nadiya Yosyfivna 1948 r. n., zhytel'ka s. Velykyu Polyukhiv Zolochivs'koho rayonu L'viv's'koyi oblasti, pensionerka. 8. Moyseyenko Ol'ha Yevhenivna 1955 r. n., zhytel'ka s. Yosypivka Bus'koho rayonu L'viv's'koyi oblasti, pensionerka. 9. Domsha Nadiya Ivanivna, 1965 r. n., zhytel'ka s. Petrychi Bus'koho rayonu L'viv's'koyi oblasti, medpratsivnyk. 10. Zelenyuk Anastasiya Ivanivna, 1937 r. n., zhytel'ka s. Pobuzhany Bus'koho rayonu L'viv's'koyi oblasti, pensionerka. 11. Pelekh Halyna Dmytrivna, 1967 r. n., zhytel'ka s. Huta Bus'koho rayonu L'viv's'koyi oblasti, dyrektor pochatkovoyi shkoly. 12. Burdyk Ol'ha Mykhaylivna, 1955 r. n. zhytel'ka s. Strutyn Zolochivs'koho rayonu L'viv's'koyi oblasti, pensionerka. 13. Prykharchuk Mariya Ivanivna, 1984 r. n., zhytel'ka s. Holubytsya Brodivs'koho rayonu L'viv's'koyi oblasti, vykhovatel' dytyachoho sadka # 57, m. L'viv.

Леся Костюк**НОВОГОДНЯЯ ОБРЯДНОСТЬ В ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЧИНЕ
ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX – НАЧАЛА XXI ВВ.**

В статье на основе свидетельств многочисленных информаторов автор подает характеристику новогодней обрядности, ее структурных элементов и основных традиций празднования. Разрывает локальные особенности и определяет их место в общеукраинских традициях. Показывает, что сохранилось и что возобновляется во второй половине XX – начале XXI вв.

Ключевые слова: Восточная Галичина, «вождение медведя», засевание, поздравления, девичьи гадания.

Lesya Kostyuk**NEW YEAR'S RITES IN EASTERN HALYCHYNA IN THE SECOND HALF OF XX –
BEGINNING OF XXI CENTURY**

In the article on the basis of certificates of numerous informants an author gives description of new-year rites, her structural elements and basic traditions of celebration. Tears local features and determines their location in all-Ukrainian traditions. Shows that was saved and that recommences in the second half of XX – beginning of XXI century.

Key words: Eastern Halychyna, «Driving Bear», seeding, congratulations, girls' divination.